

Kapitola 3

ÚSTAVNÍ ZÁKLADY FORMY ČR

Ústava ČR **nedefinuje nutné znaky státu**. To nedělá žádná ústava, neboť již pracuje s existujícím konkrétním státem. Vymezení znaků státu je částečně problém mezinárodního práva, kde je nutné určit znaky takové organizace státní moci, kterou je možno uznat za subjekt mezinárodního práva. Např. Montevidejská deklarace o právech a povinnostech států z roku 1933 stanoví, že stát jako subjekt (person) mezinárodního práva má mít stálé obyvatelstvo, vymezené území, vládu (v širším významu orgánů státní moci) a schopnost vstupovat do vztahů s jinými státy.

Vzájemné vymezení, působení a formování území, obyvatelstva a státní moci je vyjádřeno pod základním pojmem **formy státu**. Tento pojem se z hlediska státovědy dále podle toho, jak jsou jednotlivé stavební prvky státu uspořádány, člení na:

- **formu vlády**, která vypovídá o povaze státní moci v konkrétním státě a její organizaci a fungování;
- **formu územní organizace státu (státní zřízení v úzkém smyslu)**, která vyjadřuje organizaci státní moci z hlediska státního území, jeho existence, členění, povahy územních jednotek atd.;
- **formu státního režimu**, který vyjadřuje vztah státní moci vůči obyvatelstvu, jednotlivcům a jejich skupinám (demokratický, autoritativní, totalitární režim a jeho kombinace).

3.1. Forma vlády v ČR

Každá ústava má jako předmět své úpravy (tzv. *materia constitutionis*) především problematiku státní moci a její organizace, tj. **formy vlády či vládnutí** (blíže sub 7.1). V této souvislosti nalézáme i v Ústavě ČR odpověď na otázku:

- komu patří státní moc, kdo je jejím nositelem (čl. 2 odst. 1). Z tohoto hlediska je ČR **democracií** (vláda mnoha v aristotelském členění – jeden – málo – mnoho),
- jakou formou tuto moc vykonává (přímo, polopřímo, zastupitelsky – čl. 2 odst. 1 a 2). V ČR jednoznačně **převažuje forma zastupitelská**, tzn. že lid vykonává státní moc prostřednictvím orgánů moci zákonodárné, výkonné a soudní,
- v případě zastupitelské formy výkonu moci forma vlády určuje, jakým způsobem se ustavují orgány, které iménem jejího nositele státní moc vykonávají (čl. 15, čl. 54

čl. 67, čl. 79, čl. 81, čl. 83, čl. 90, čl. 97). ČR je **republikou** v tom směru, že nemá dědičnou hlavu státu, je zajištěn rovný přístup k voleným a jiným veřejným funkcím (čl. 21 odst. 4 Listiny), uplatňuje se zásada veřejnosti a odpovědnosti za výkon veřejné funkce atd.,

- jaké jsou vztahy mezi těmito orgány (forma vlády v úzkém smyslu a dělba moci – sub 7.1.). Z tohoto hlediska je ČR **parlamentní republikou**, kde vláda jako vrcholný orgán výkonné moci odpovídá Poslanecké sněmovně. Dále je jí proto, že Ústava ČR zakotvuje dělbu mocí v podobě jejich vzájemné kooperace (na rozdíl od nezávislosti zákonodárné a výkonné moci v prezidentské formě vlády).

3.2. Ústavní základy územní organizace ČR

Ústavní právo rovněž upravuje otázky spojené s existencí území ČR, jejím územním uspořádáním a územní organizací státní moci v ČR. Forma územní organizace ČR je ústavně vymezena v čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR, kde je ČR definována jako **jednotný stát**. To má zásadní dopad nejen na organizaci státního území ČR, jeho vymezení, složky, orgány, které zde působí, nýbrž i z hlediska státních symbolů, státního občanství, právního řádu, vztahu k mezinárodnímu právu atd. Tato problematika je spjata s pojmy koncentrace (např. v případě hlavy státu, Ústavního soudu, NKÚ) a dekoncentrace výkonu státní moci (státní správa a obecné soudy), popř. centralizace (věci vykonávané v rámci státní moci) a decentralizace (přenos výkonu funkcí veřejné moci na územní či profesní samosprávu). Klíčový význam zde má princip územní samosprávy, který je výslovně zakotven v čl. 8 Ústavy ČR.

Ústavní základy územní organizace tak zahrnují řešení takových otázek jako vymezení území ČR, jeho členění z hlediska výkonu státní moci (zákon č. 36/1960 Sb., o územním členění ČR, ZSS), z hlediska výkonu samosprávy (čl. 99 Ústavy ČR), z hlediska vztahu k jednotlivcům (uprchlíci, azyl, sídlo sdružení v ČR), popř. z jeho vyjádření ve státních symbolech.

3.3. Ústavní základy formy státního režimu v ČR

Jak jsme viděli při vymezení předmětu ústavního práva (sub 1.2.) a ústavy (sub 2.5.), je klíčovou otázkou ústavního práva vymezení základů vztahu mezi státní a veřejnou mocí a jednotlivci, kteří této moci podléhají. Z tohoto hlediska možno dovodit, že **státní režim v ČR** je normativně zakotven jako:

1. **demokratický**, neboť poskytuje jednotlivcům možnost účastnit se správy veřejných záležitostí (zejména čl. 17 až 23 Listiny),

2. **liberální**, když respektuje sféru autonomních prostorů jednotlivce a jeho svobodného rozhodování (zejména čl. 6 až 16 Listiny),
3. **sociálněstátní**, když vytváří právní rámec pro zajištění základních životních potřeb jedince a jeho životního standardu (zejména čl. 26 až 35),
4. **právněstátní**, protože poskytuje jednotlivcům a jejich skupinám nejen práva a svobody, nýbrž i prostředky, jak je nárokovat a prosazovat vůči státní a veřejné moci v širším smyslu (zejména čl. 36 až 40 Listiny).

Kromě toho další ústavní ustanovení vymezují takové podstatné znaky státního režimu jako je v čl. 23 Listiny nepřímou vyjádřená **poslušnost státní moci**, v čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR **úcta k právům a svobodám člověka a občana**, v čl. 90 Ústavy ČR nepřímou vyjádřený **zásadní zákaz svépomoci**, v čl. 1 Listiny vyjádřená zásada **respektování svobody, rovnosti a důstojnosti** jedince ve vztazích se státní mocí, v čl. 2 odst. 2 Listiny a čl. 2 odst. 3 Ústavy ČR to je **vázanost státní moci zákonem** a naopak **svoboda jednání jedince, pokud není v rozporu se zákonem**. Zvláštní podobu vyjádření státního režimu značí **státoobčanský režim** (vztahy mezi občany ČR a státem) a **cizinecký režim** (vztahy mezi neobčany ČR a státem). Konečně je třeba upozornit na zvláštnosti státního režimu v podobě **regulace mimořádných stavů**, mezi které v rámci ústavního práva patří stav válečný, stav ohrožení státu a stav nouzový (viz čl. 43 Ústavy ČR a ÚZB).

S problematikou státního režimu úzce souvisí i pojem a zaměření vnitřní a zahraniční politiky státu. Její formování není jen záležitostí každodenního rozhodování státních orgánů, které by se odehrávalo v právním vakuu. Právo toto rozhodování usměrňuje požadovaným směrem v souladu s ústavním principem konsensu. **Ústavní právo** zde stanoví:

- **určité meze**, ve kterých se má formování politik státu na konkrétním úseku (finanční, rozpočtové, dotační, zahraniční, dopravní, branné, bezpečnostní, zemědělské, surovinové atd.) pohybovat. I zde platí zásada čl. 2 odst. 3 Ústavy ČR a čl. 2 odst. 2 Listiny, podle které lze státní moc uplatňovat jen v případech, mezích a způsoby, které stanoví zákon,
- **určité směry**, ve kterých se má pohybovat utváření státní politiky a na jejím základě i státní vůle (srov. čl. 7 Ústavy ČR),
- **určitou intenzitu působení**, kdy v právním státě na jedné straně toto působení nelze omezit na použití mocenských prostředků a na straně druhé lze z funkcí státu ve vztahu ke společnosti dovodit požadavek dostatečného působení, které má právními prostředky zajistit skutečné dosažení cíle,
- a konečně stanoví **základní pravidla pro přijímání politických rozhodnutí**. Uplatňují se zde proto nejen normy politické (např. koaliční dohody), nýbrž i normy právní (čl. 6 Ústavy ČR). Často jde o průnik norem obojího druhu.